

HLAVNÍ DETERMINANTY ZDRAVÍ

DETERMINANTY ZDRAVÍ

- všechny okolnosti a faktory, které určitým způsobem posilují a upevňují nebo naopak ohrožují a oslabují zdraví.

DETERMINANTY ZDRAVÍ

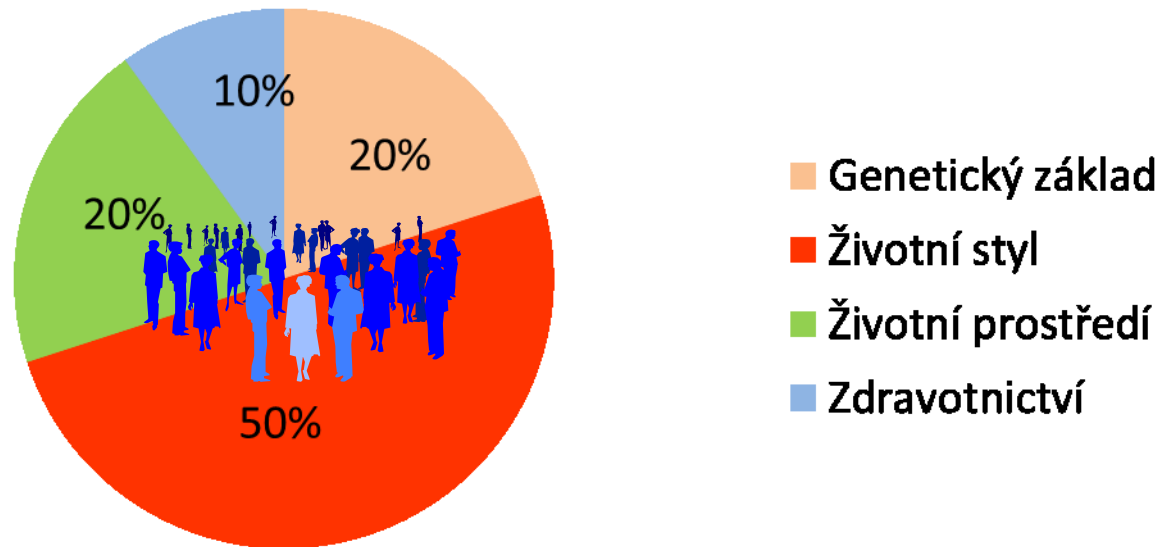
- Zdravotní stav populace je výsledkem působení celé řady determinant různé povahy a různého původu.

ZDRAVOTNICTVÍ JAKO DETRMINANTA ZDRAVÍ

- Úspěchy medicíny v potlačování infekčních nemocí (hygienická opatření, očkování).
- Rozdíly ve zdraví lidí jako odraz rozdílů v dostupnosti zdravotnických služeb.
- Poválečný rozvoj zdravotnických systémů a veřejného zdravotního pojištění v Evropě.
- 70. léta 20. století – 3 základní zdravotní problémy:
 - Růst výdajů na zdravotní péči
 - Stagnace zdravotního stavu obyvatelstva
 - Otázka ovlivnitelnosti známých rizikových faktorů na individuální úrovni

HLAVNÍ DETERMINANTY ZDRAVÍ

- Lalondova zpráva – vymezuje čtyři základní okruhy determinant zdraví

- Smyslem této kvantifikace však bylo především ukázat, že kromě vliv zdravotní péče na zdraví populace byl přeceňován.
- Nejvýznamnější determinanty zdraví leží mimo tradičně chápaný sektor zdravotnictví

HLAVNÍ DETERMINANTY ZDRAVÍ

Se změnou životních podmínek se v průběhu času mění jak význam jednotlivých determinant zdraví, tak hlavní zdravotní problémy (nemoci, příčiny smrti).

- Dříve: chybějící kanalizace, splašky, špatná voda, odpady a záchody.
- Dnes: drogy (kouření, alkohol), patologické hráčství, pohlavní nemoci, rostoucí sociální rozdíly.

SOCIÁLNÍ DETERMINANTY ZDRAVÍ

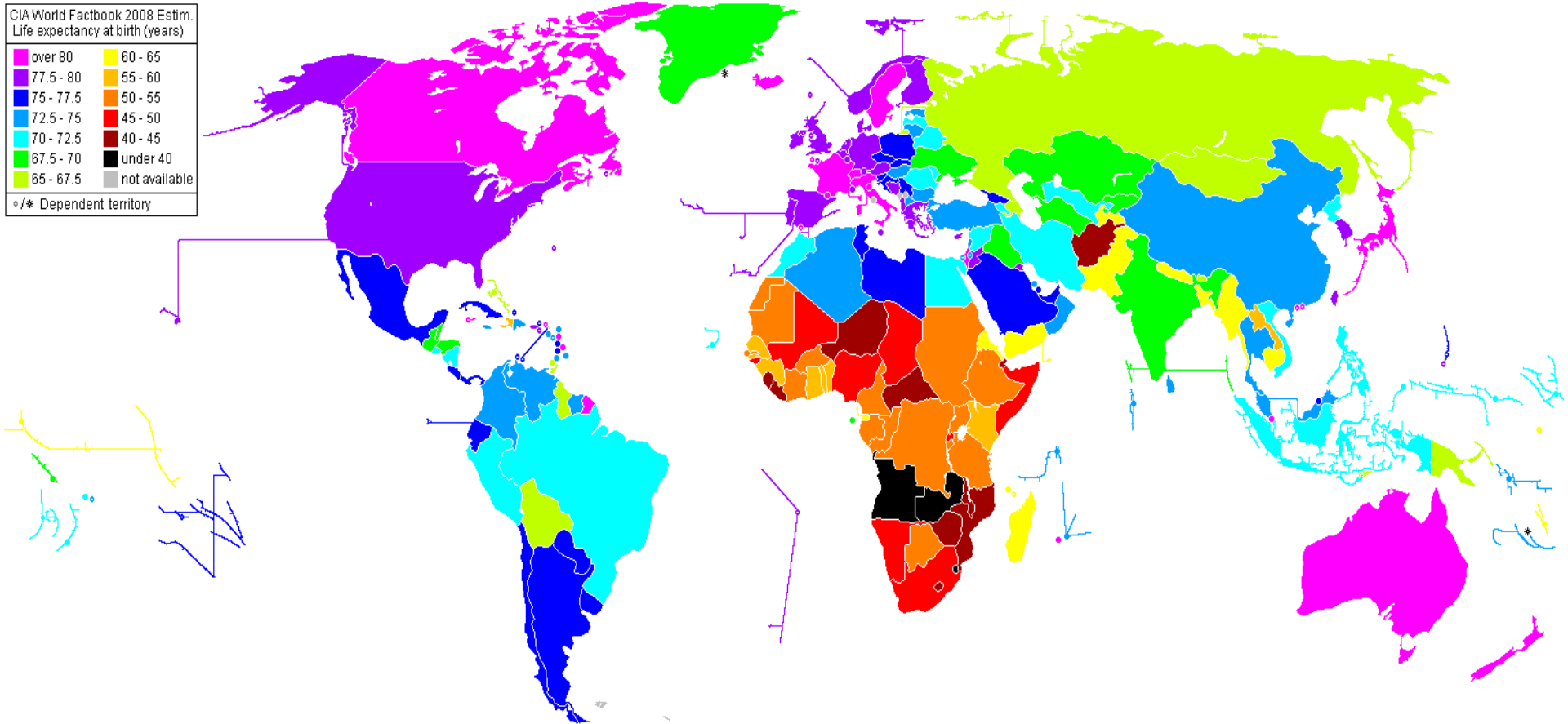
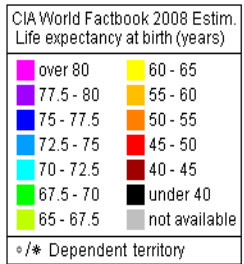
ZÁJEM O SOCIÁLNÍ DETERMINANTY ZDRAVÍ

70. léta 20. století:

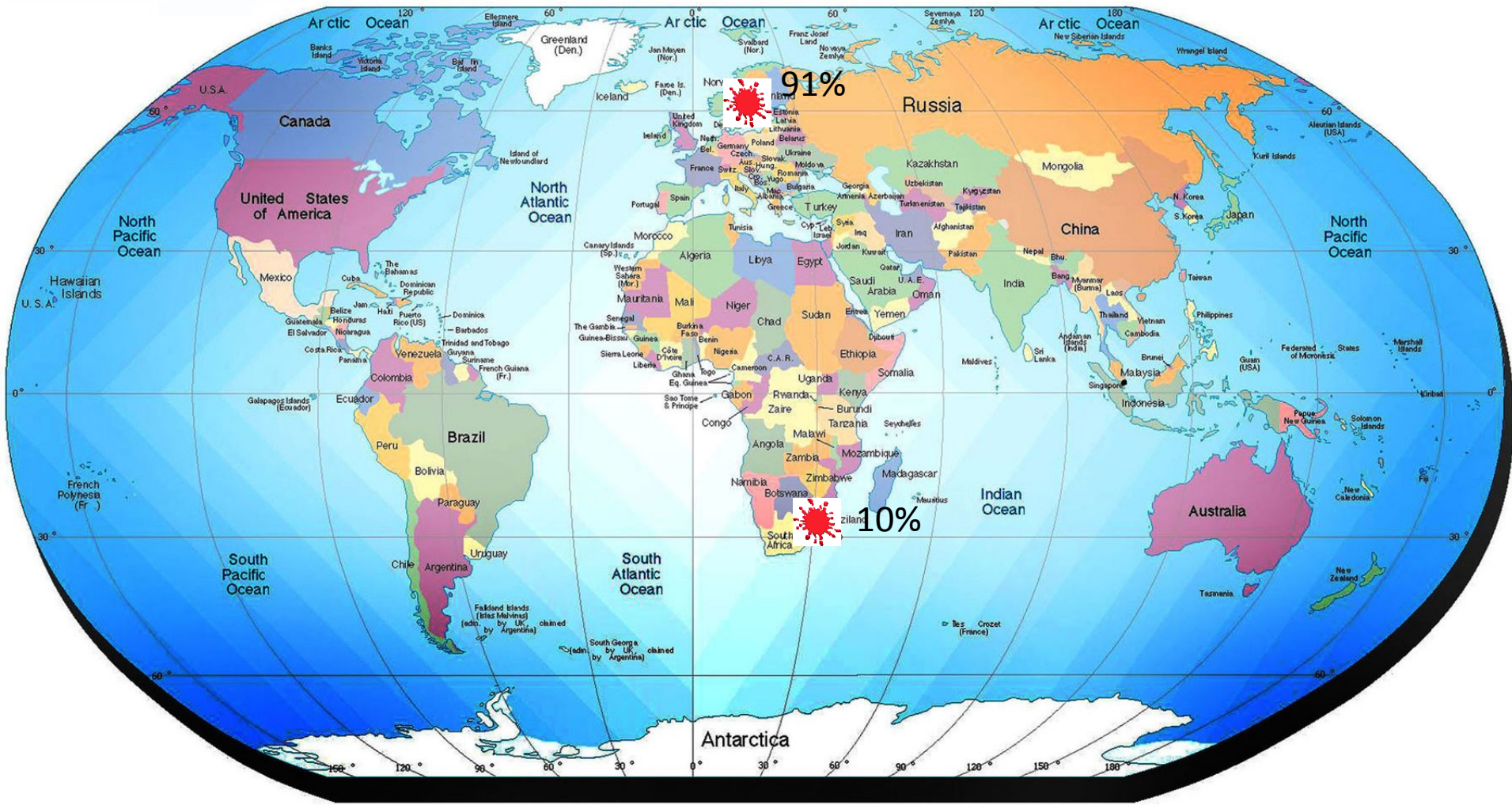
ZÁKLADNÍ ZDRAVOTNÍ PROBLÉMY:

- Rychlý **růst výdajů** na zdravotní péči
- **Stagnace** zdravotní úrovně společnosti
(a přetrvávání a nárůst nerovností ve zdraví)
- Obtíže při kontrole a redukci zdravotně **rizikových faktorů** (většina z nich působí mimo tradiční resortní hranice zdravotnictví)

Střední délka života

The Nations of the World

Co způsobuje tento rozdíl?

Sociální podmínky, ve kterých žijí:

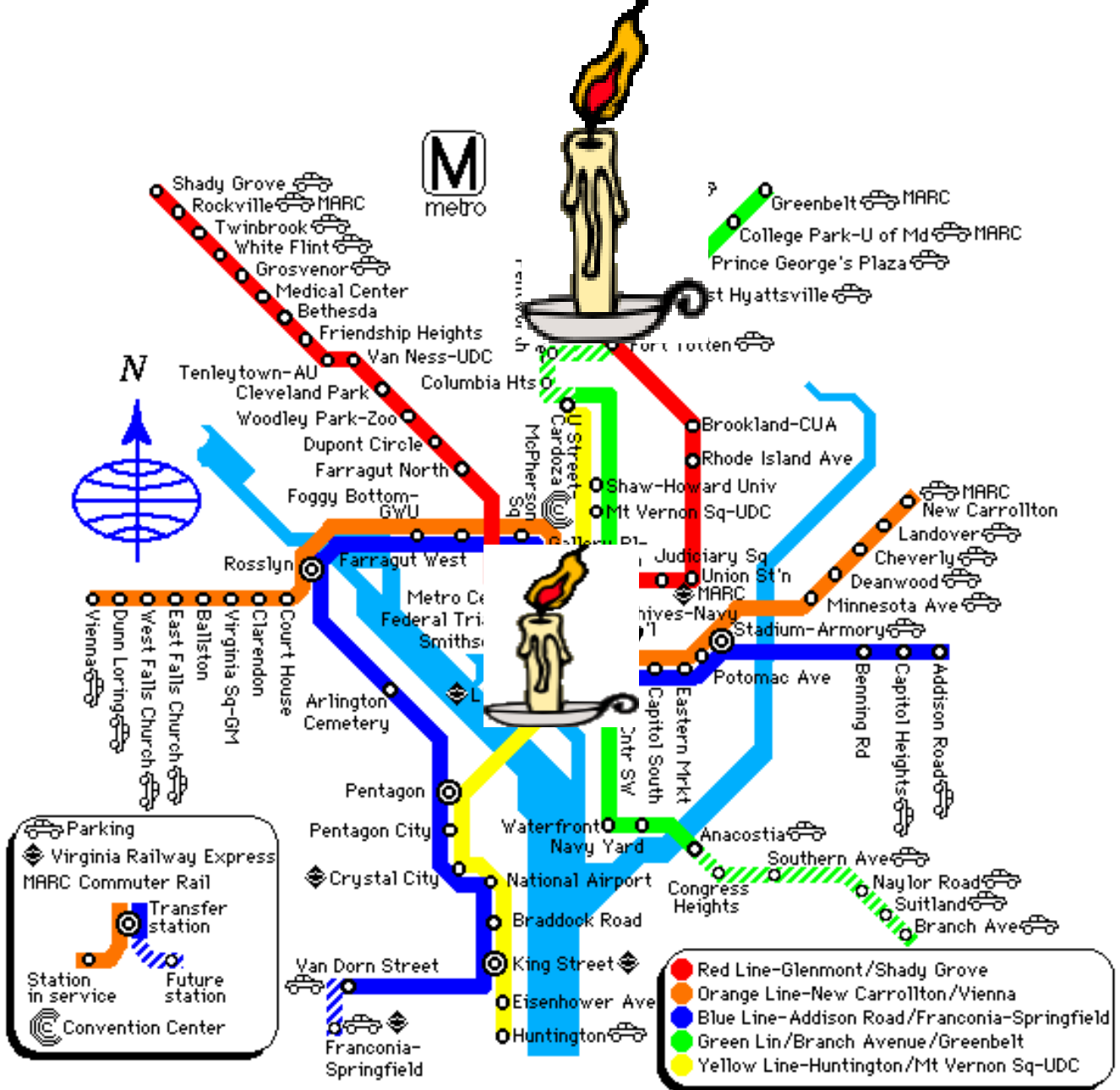
- bydlení
- strava
- vzdělání
- zaměstnání
- dostupnost zdravotní péče
- celková životní úroveň

Jak lze pozorovat vliv sociálních podmínek na zdraví?

„Buřinky a deštníky zvyšují naději svých nositelů na zdraví a vysoký věk“.

G. B. Shaw

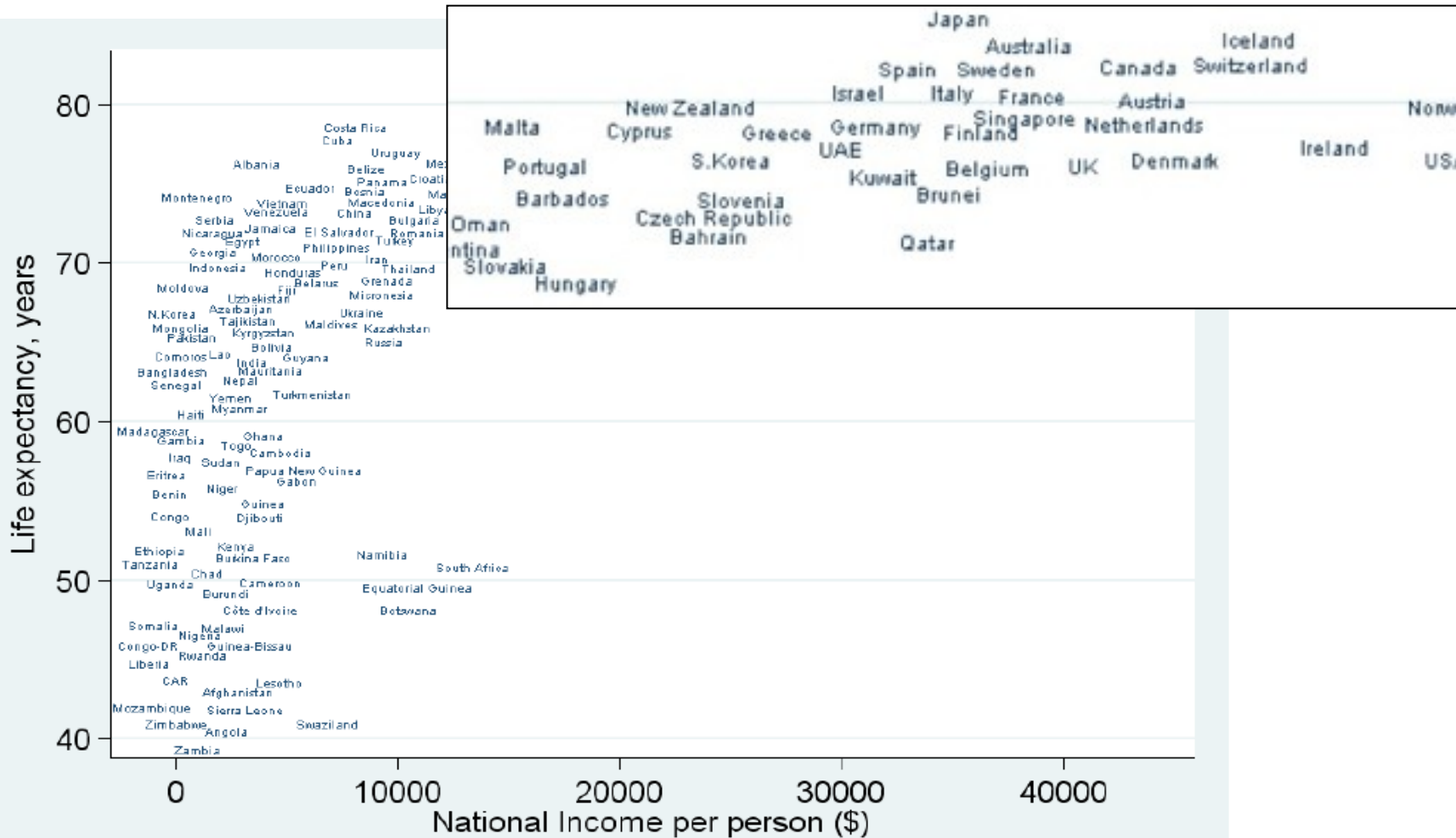
Pokus o srovnání

- Je pozice chudého chlapce z Lesotha srovnatelná s pozicí chudého obyvatele Washingtonu?
- Chudoba je RELATIVNÍ
 - životní situaci člověka musíme srovnávat se „standardem“ společnosti, ve které žije.

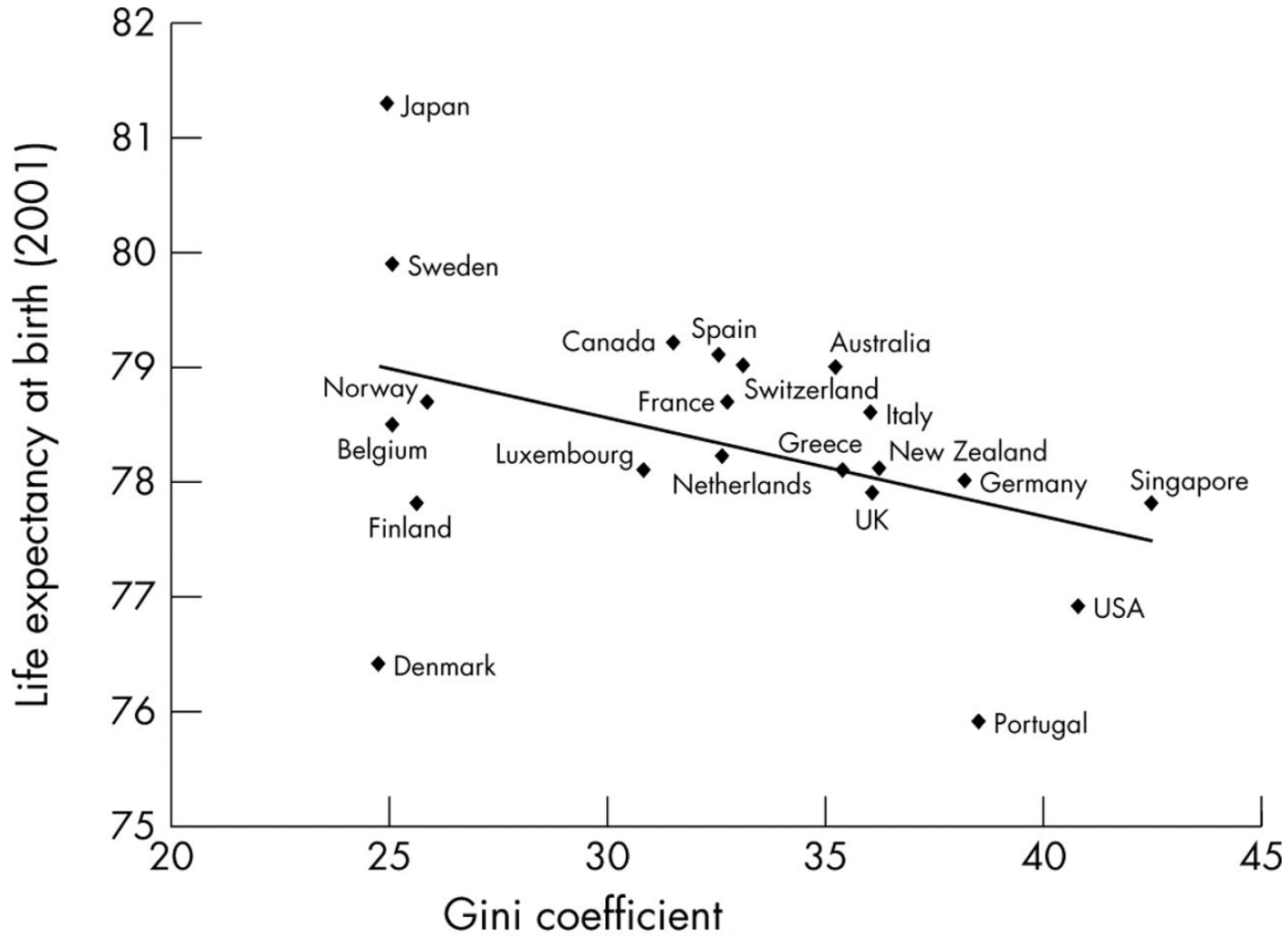
Rozdíly ve zdraví mezi zeměmi

- Bohatství a zdraví
 - Materiální vysvětlení nerovností
- Sociální soudržnost a zdraví
 - Psychosociální vysvětlení nerovností

Chudé v bohaté země

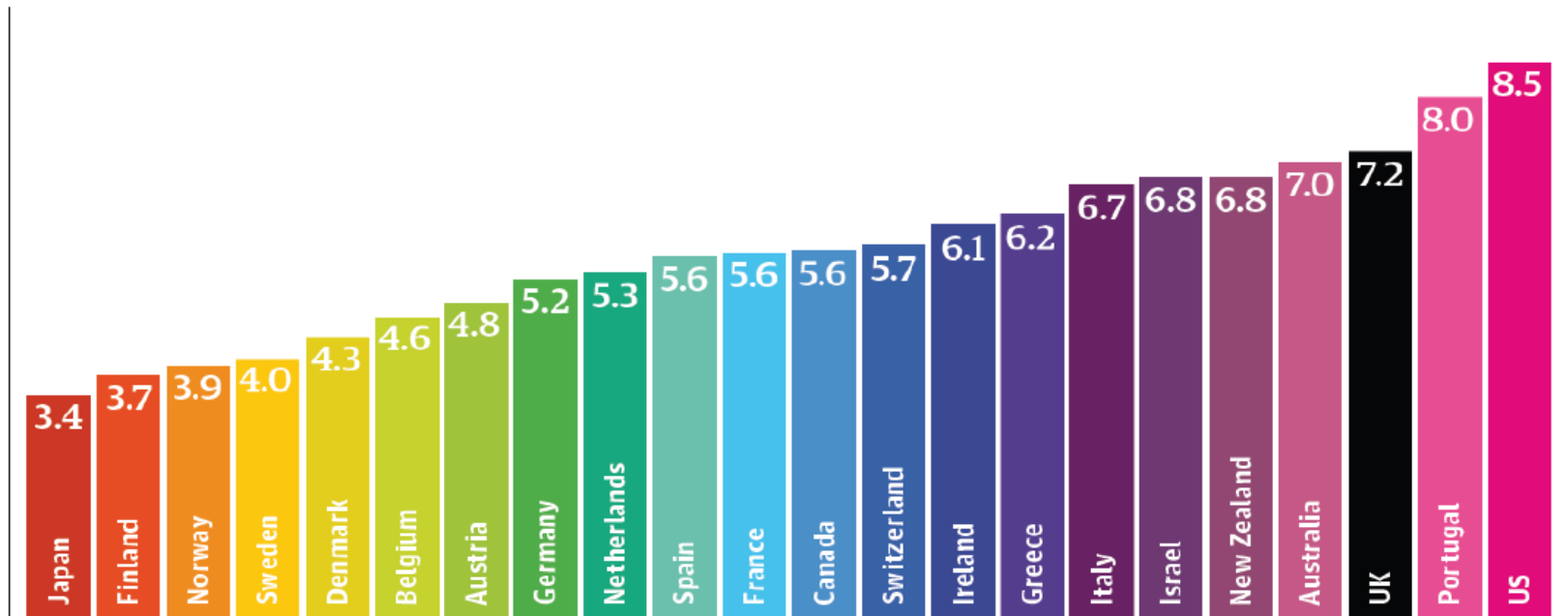
Bohaté země

Bohaté země

- **Není důležité, jak velký je koláč, ale jak je rozdělen.**

Kolikrát bohatší je 20% nejbohatší populace ve srovnání s 20% nejchudší populace

Zdroj: Wilkinson, R., Pickett: The Spirit Level.

Nerovnost

- Nerovnost jako nestejnost
- Nerovnost jako systematické znevýhodnění
 - Třídní nerovnost v moderních společnostech
 - Nerovnost a spravedlnost (rovnost šancí)

Ekvita (spravedlnost) ve zdraví

- Cílem není a nemůže být odstranění rozdílů ve zdraví, ale redukce těch rozdílů ve zdraví, které jsou vnímány jako **nepřirozené, nespravedlivé a odstranitelné**.
- Pocit nespravedlnosti existuje zejména tam, kde jsou rozdíly **neúnosně velké** či způsobené nerovnými příležitostmi např. v důsledku diskriminace.

Příčiny rozdílů ve zdraví

- Přirozená, biologická odlišnost.
- Svobodně zvolené chování, které poškozuje zdraví (např. některé sportovní aktivity).
- Svobodně zvolené chování podporující zdraví (za předpokladu, že všichni mají stejnou příležitost k osvojení takového chování).

NEROVNOST JAKO
NESTEJNOST

- Chování, které poškozuje zdraví, ale nelze ho považovat za výsledek svobodné volby.
- Vystavení stresu a jiným zdraví škodlivým životním a pracovním podmínkám.
- Nerovný přístup ke zdravotní péči a dalším veřejným službám.
- Nemoc jako příčina sestupné sociální mobility.

NEROVNOST JAKO INEKVITA
(NESPRAVEDLIVÉ ROZDÍLY)

Inekvita (nerovnost) ve zdraví

- Je důsledkem systematických rozdílů v **životních šancích**.
- **Životní šance** jsou určovány celkovou **sociální pozicí** člověka ve společnosti a představují **naději člověka, že dosáhne společensky ceněných statků** (vzdělání, peníze, prestiž, moc).
- Sociální pozice je dána
 - **Socioekonomickým statusem**
 - Genderem
 - Etnickou příslušností

SOCIÁLNÍ DETERMINANTY ZDRAVÍ

- Mají **původ v uspořádání společnosti** (na jakých principech a hodnotách je založen politický, ekonomický, kulturní a sociální život lidí dané společnosti).
- Nejsou distribuovány náhodně, ale **kopírují sociální nerovnosti**.
- Nejde o bezprostřední zdravotní rizika, ale o **sociální podmínky ovlivňující přítomnost či absenci zdravotních rizik**.

Význam sociálních determinant zdraví

- Mají přímý vliv na zdraví.
- Vysvětlují největší část rozdílů ve zdraví mezi populačními skupinami.
- Strukturují chování vzhledem ke zdraví.
- Navzájem se ovlivňují při působení na zdraví.

Schematické znázornění vlivu sociálních determinant na zdraví

10 nejvýznamnějších sociálních determinant zdraví

- 1. SOCIÁLNÍ GRADIENT**
- 2. STRES**
- 3. ČASNÉ OBDOBÍ ŽIVOTA**
- 4. SOCIÁLNÍ EXKLUZE**
- 5. PRÁCE**
- 6. NEZAMĚSTNANOST**
- 7. SOCIÁLNÍ OPORA**
- 8. DROGOVÁ ZÁVISLOST**
- 9. VÝŽIVA**
- 10. DOPRAVA**

SOCIÁLNÍ GRADIENT

Nejde o rozdíly ve zdraví mezi chudými a bohatými nebo mezi chudými a zbytkem společnosti.

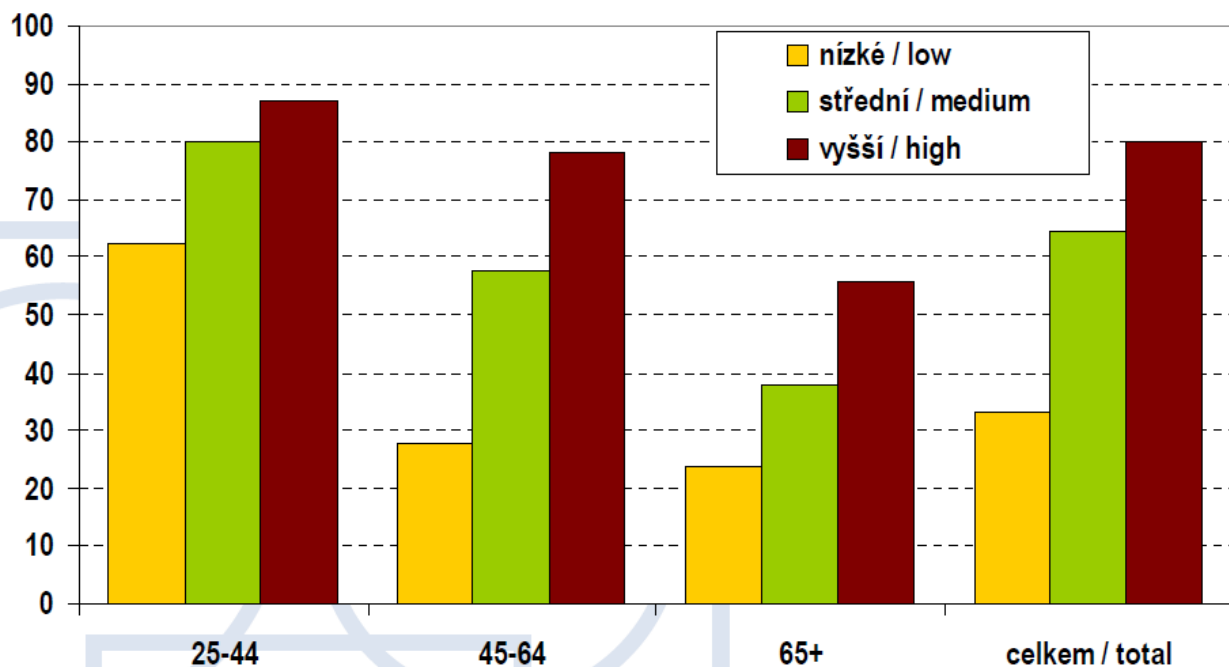
SOCIÁLNÍ GRADIENT

- Dokládá, že sociální podmínky výrazně ovlivňují zdraví lidí.
- Čím horší socioekonomické podmínky, tím:
 - vyšší riziko předčasného úmrtí (kratší SDŽ)
 - vyšší riziko vážného onemocnění
 - menší naděje na uzdravení
 - vyšší výskyt nemocí typických pro minulá období

Sociální gradient

- Sociální gradient je všudypřítomný:
 - ve všech společnostech,
 - ve všech věkových skupinách,
 - u většiny nemocí.

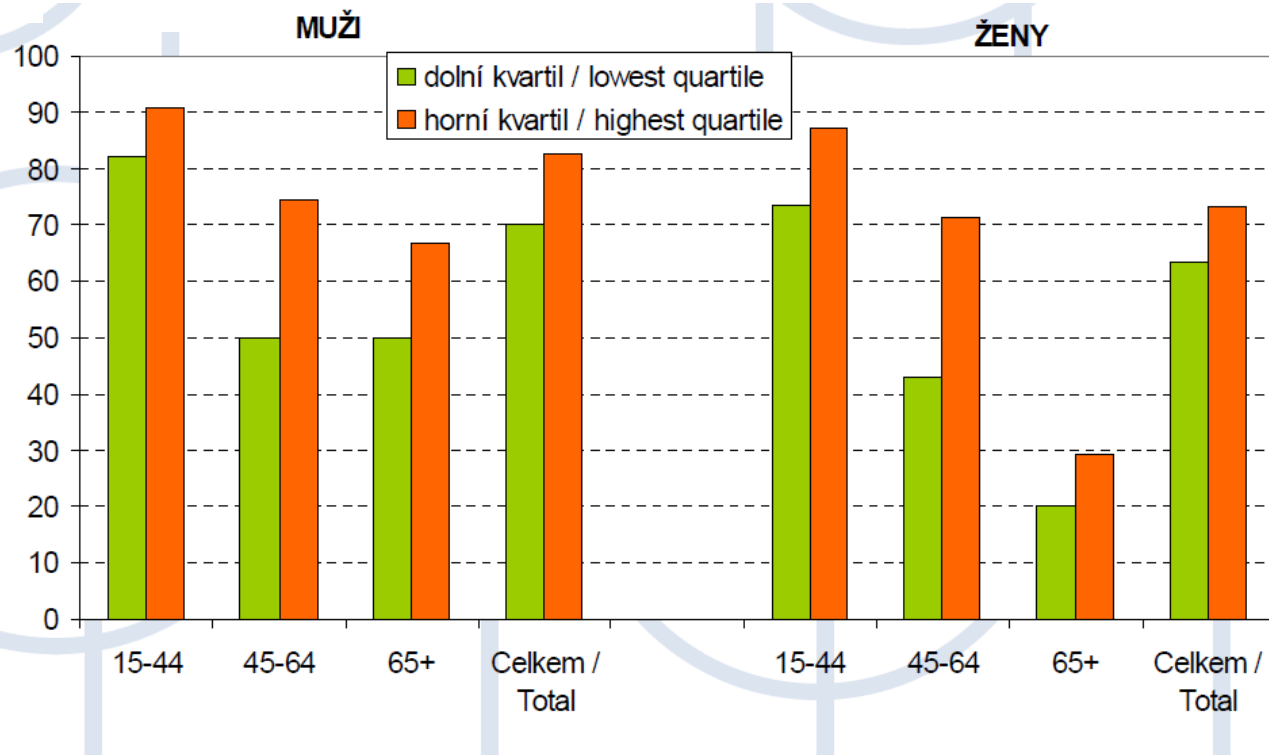
Subjektivní zdraví podle vzdělání

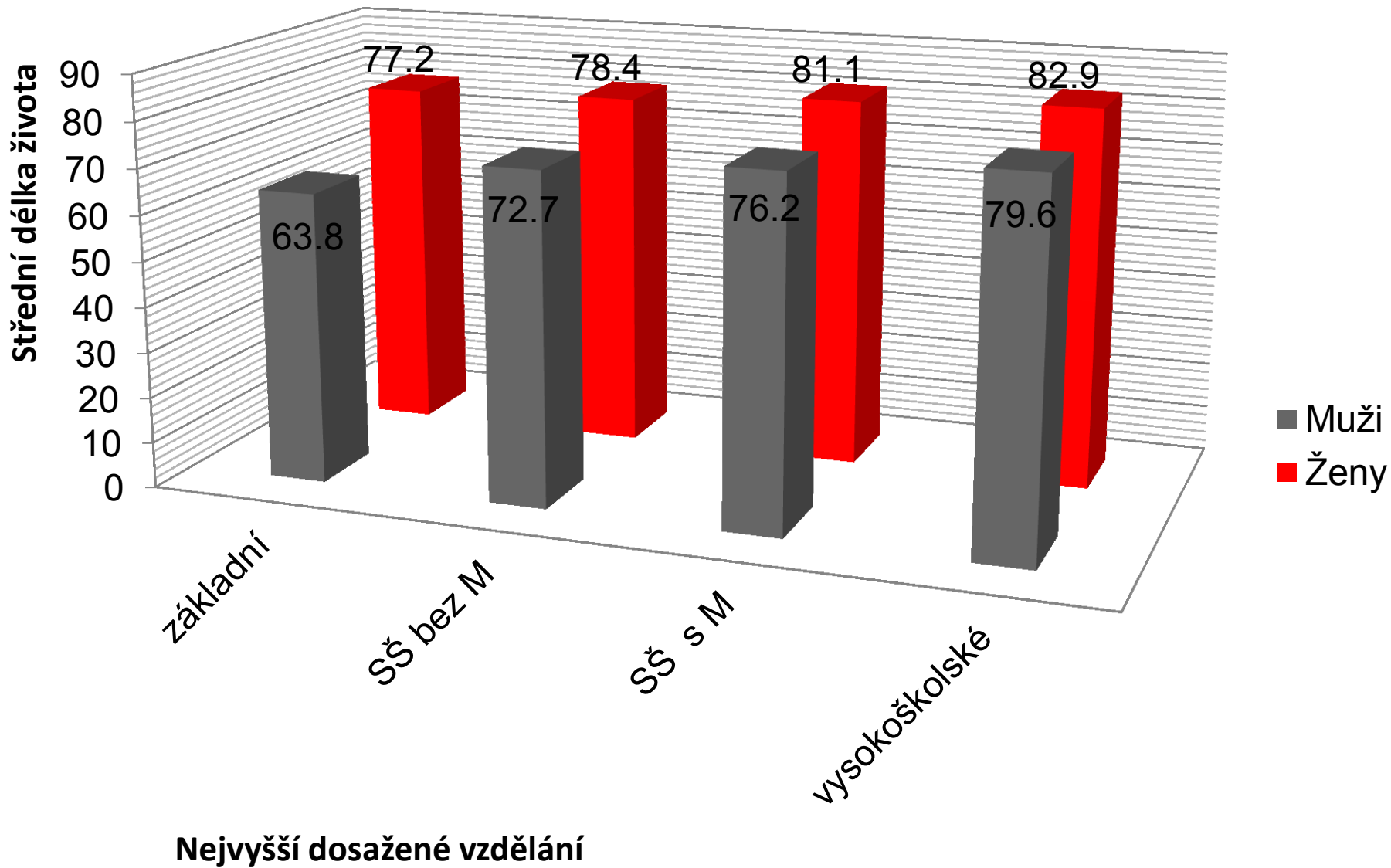
Podíl osob s
dobrým
a velmi dobrým
subjektivním
zdravím podle věku
a vzdělání (%)

Subjektivní zdraví podle věku a příjmu

Podíl osob s
dobrým
a velmi dobrým
subjektivním
zdravím podle věku
a příjmu (%)

Nerovnost ve zdraví v ČR

Stres

Stres v důsledku negativních životních událostí a zejména chronických obtíží ohrožuje zdraví.

Stres

- je považován za hlavní „převodní“ mechanismus, jehož prostřednictvím se psychosociální podmínky odrážejí ve fyzickém a psychickém zdraví

Přímý a nepřímý vliv stresu na zdraví

- přímý vliv stresu na duševní zdraví
 - úzkost, neurózy, deprese
- přímý vliv na fyzické zdraví
 - obranyschopnost organismu, vnímavosti vůči infekčním nemocem, riziko cukrovky, hladina lipidů v krvi, krevní tlak, riziko infarktu a mozkové mrtvice
- nepřímý vliv na zdraví
 - kouření, alkohol, sladkosti

Výzkumy stresu

- **stresory**
 - negativní životní události
 - chronické životní obtíže
- **ochranné faktory**
 - kontrola nad životem
 - sociální opora a jiné zdroje ze sociálních sítí

Časné období života

Je důležité, aby rodiče byli oporou svým dětem: zdravotní důsledky raného vývoje a výchovy trvají po celý život.

Časné období života

- počáteční stadia života předznamenávají další zdravotní osudy jedince v dospělosti
- důležitá je péče o těhotné a rodiny s malými dětmi
- **špatné socioekonomické podmínky** v dětství vedou:
 - ke zpomalení růstu,
 - k vyššímu riziku emočních, výchovných a zdravotních problémů
- **kumulace nevýhod: chudoba rodičů** ovlivňuje vztah dítěte ke škole → následně nízké dosažené vzdělání → riziko nejisté práce a nezaměstnanosti → a vyvolává pocit, že člověk sám nemůže příliš ovlivnit svůj život

Sociální vyloučení

Chudoba, rasismus, diskriminace, stigmatizace či nezaměstnanost vedou k sociální izolaci a zvyšují riziko onemocnění a předčasného úmrtí.

Nerovnost a chudoba

- Chudoba neznamená jen pozici na nejnižší příčce společenského žebříčku.
- Chudoba je stav odlišující chudé od zbytku společnosti.

Absolutní chudoba

- nedostatek prostředků k uspokojení základních potřeb
 - fyzické strádání a přímé ohrožení zdraví a života
- její hranice se nemění se změnou standardu života ve společnosti

Relativní chudoba

„Chudými nejsou jen ti, kdo jsou na úplném dně celé společnosti, ale chudobu lze nalézt v každé sociální vrstvě.

Jestliže totiž část příslušníků určité sociální vrstvy má méně, než její ostatní příslušníci, je pravděpodobné, že se ve srovnání s nimi budou cítit chudými.“

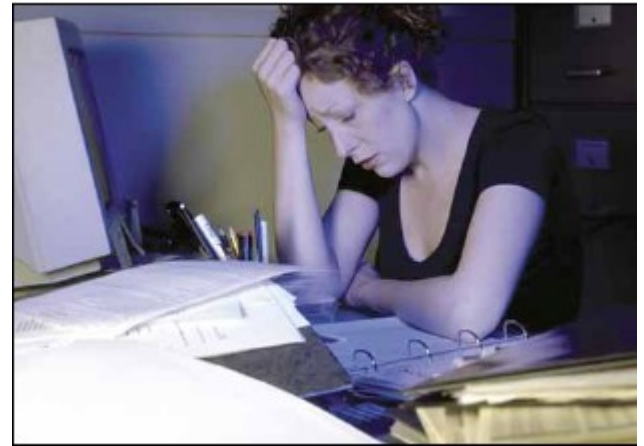
George Simmel

Sociální vyloučení

- nový pojem pro chudobu
- chudoba ve vyspělých zemích nemá podobu fyzického strádání, ale vyloučení člověka ze základních aktivit společnosti (občané druhé kategorie)
 - zaměstnání, konzum, volnočasové aktivity
- má mnoho dimenzí, které mají tendenci se kumulovat
 - ekonomická (nezaměstnanost, nízký příjem, chudoba)
 - sociální (rozpad manželství, sociální izolace, patologické jevy)
 - politická (neschopnost participace, nízká účast ve volbách)
 - komunitní (devastované prostředí a obydlí, absence služeb)
 - individuální (fyzický nebo mentální handicap, nízké vzdělání, ztráta sebeúcty)
 - skupinová (koncentrace do určitých skupin – etnikum, profese)
 - prostorová (koncentrace v jistém území)

Sociální vyloučení

- týká se zejména:
 - přistěhovalců,
 - uprchlíků,
 - etnických menšin,
 - ale i lidí nemocných, postižených a emočně zranitelných (dětské domovy, věznice, psychiatrické léčebny)
- pojí se obvykle s diskriminací, rasismem a nepřátelstvím
- Opatření:
 - ochrana proti diskriminaci
 - dodržování práv přistěhovalců a menšin

Povaha práce a pracovní prostředí

Stres na pracovišti a nedostatek kontroly nad vlastní prací zhoršují zdraví.

Povaha práce a pracovní prostředí

- centrální postavení práce v životě člověka
- změny zaměstnanosti v jednotlivých ekonomických sektorech
- mění se forma pracovní zátěže
 - model pracovního napětí
 - model nerovnováhy mezi úsilím a odměnou

Povaha práce a pracovní prostředí

- pracovní stres je významnou příčinou rozdílů ve zdraví
 - uplatnění kvalifikace, rozhodovací schopnosti
 - ocenění práce

Nezaměstnanost a nejistota zaměstnání

Nezaměstnanost
snižuje životní úroveň,
stigmatizuje a vede
k sociální izolaci.

Nezaměstnanost a nejistota zaměstnání

- povaha nezaměstnanosti
 - strukturální a dlouhodobá
- koncentrace nezaměstnanosti do:
 - určitých SE skupin (osoby s nízkou kvalifikací, mladí lidé, ženy, členové etnických menšin, imigranti)
 - stejných rodin (tzv. jobless family) – nebezpečí polarizace společnosti.

Nezaměstnanost a nejistota zaměstnání

- snížení životní úrovně, omezení sociálních kontaktů, stigmatizace, pocit méněcennosti, sociální vyloučení

Sociální opora

Přátelství, dobré mezilidské vztahy a pevné sociální sítě zlepšují zdraví.

Sociální opora

- Zdroj získávaný ze sociálních sítí
- Sociální síť
 - systém formálních a neformálních vztahů, prostřednictvím kterých získává člověk zdroje ke zvládnutí obtížných životních situací

Typy sociální opory:

- **silná pouta**
 - instrumentální
 - Emociální
- **slabá pouta**
 - informační
 - poradní

Sociální opora

- přátelství, dobré sociální vztahy a podpůrné sociální sítě
- přispívá k řešení citových i materiálních problémů
- sociální koheze

Nedostatečná sociální opora

- deprese, komplikace v těhotenství, častější a závažnější nemoci
- sociální izolace

Sociální opora

- *Ženatí muži nežijí déle než svobodní, to se jim jen zdá.*

Franklin

Drogy

Zneužívání drog není jen otázkou individuální volby, ale je do značné míry ovlivněno širším sociálním prostředím.

Drogy

- kouření, alkoholismus či jiná drogová závislost vedou k zdravotním potížím
- často jde o reakci na neutěšené sociální a ekonomické podmínky, které se v důsledku užívání drog ještě zhoršují
- pojí se s násilím, nehodami, otravami, poraněními a sebevraždami

Výživa

Dostupnost a cena zdravé stravy
je politickým problémem.

Výživa

- zejména problém složení a pestrosti stravy
- obezita jako nemoc chudých
- dostupnost a cenová přijatelnost výživného a kvalitního jídla má větší vliv než zdravotní výchova

Doprava

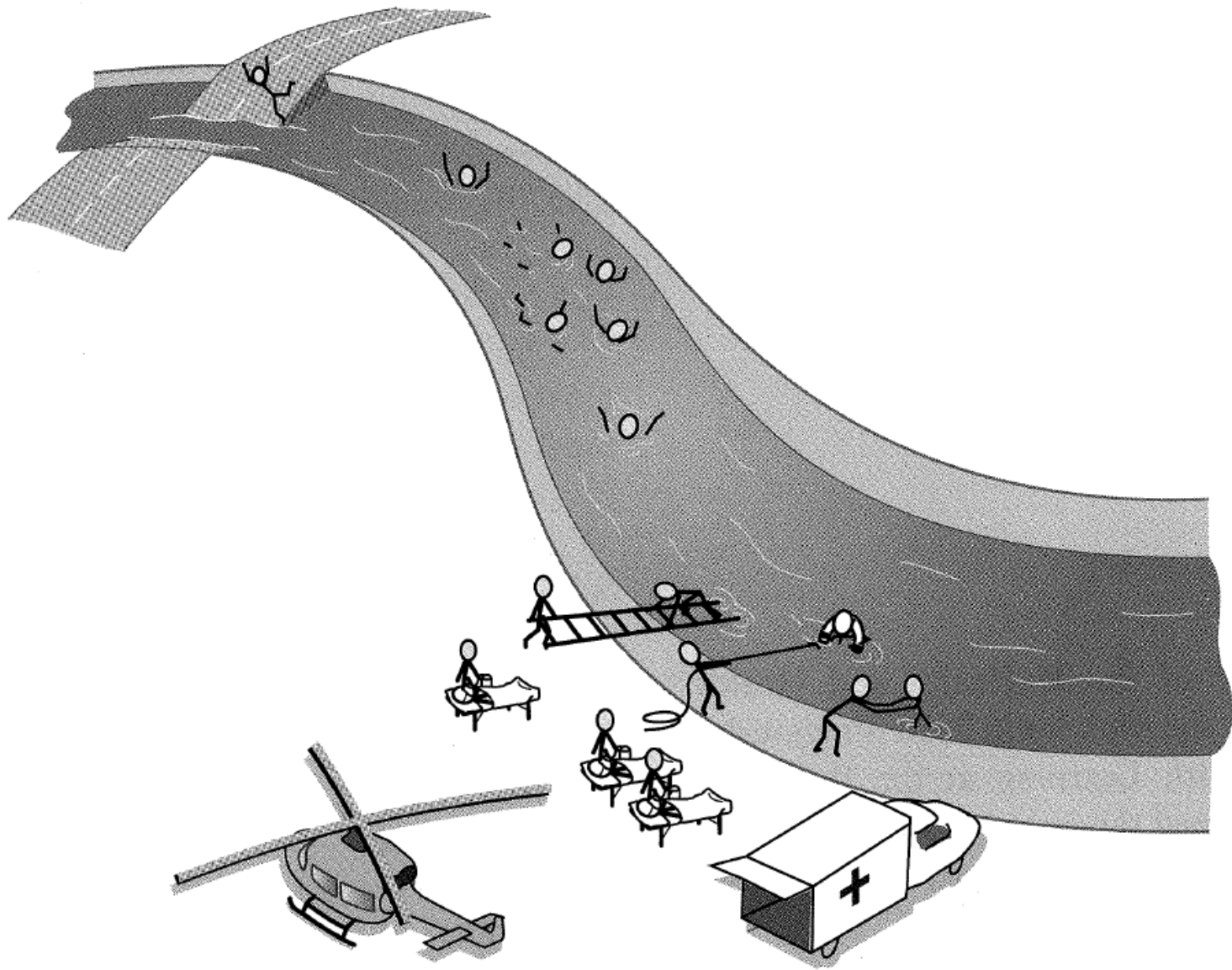
Chůze, jízda na kole a využívání veřejné dopravy znamená lepší zdraví.

Doprava

- omezení pohybu
- dopravní nehody
- omezení sociálních kontaktů
- znečištění ovzduší, hluk

ZJIŠTĚNÍ

- Špatné sociální a ekonomické podmínky výrazně ovlivňují zdraví lidí.
- Sociální podmínky působí na zdraví lidí 3 základními cestami:
 - materiální podmínky – přímo;
 - pracovní prostředí – skrze stres a chování;
 - sociální prostředí – skrze stres a chování.
- SDZ působí na zdraví lidí ve všech sociálních vrstvách, avšak pravděpodobnost výskytu většiny rizikových faktorů a horších důsledků roste se snižující se sociální pozicí.
- Nerovnosti ve zdraví se netýkají rozdílu mezi chudými a bohatými/chudými a zbytkem společnosti.
- V evropských zemích narůstá význam relativní chudoby.
- Zdraví lidí jako veřejný zájem je předmětem veřejné politiky, nejen politiky zdravotní nebo zdravotnického systému.

DOPORUČENÍ

- Při snaze o dosažení co nejlepšího zdraví hrají největší roli všechna opatření týkající se:
 - **vzdělání,**
 - **pracovních podmínek a zaměstnanosti,**
 - **sociálního zabezpečení a pomoci,**
 - **péče o rodiny s dětmi,**
 - **bydlení,**
 - **dodržování lidských práv.**

Deset rad pro zdraví

David Gordon, Centre for Poverty Research

- Nebud'te chudí. Pokud nemůžete přestat, snažte se nebýt chudí dlouho.
- Nebydlete v chudé, deprivované oblasti, pokud je to možné, odstěhujte se.
- Pořid'te si vlastní auto.
- Neberte zaměstnání, které vás stresuje, je málo placené nebo vyžaduje manuální práci.
- Nebydlete ve špinavých a nekvalitních domech či bytech, nestaňte se bezdomovcem.
- Jed'te jednou za rok na dovolenou.
- Nebud'te rodič – samoživitel.
- Požadujte všechny dávky, na které máte nárok.
- Nebydlete blízko frekventované silnice nebo blízko továrny, která znečišťuje ovzduší.
- Využijte vzdělání ke zlepšení své socioekonomické pozice.

Doporučená četba k SDZ:

- Wilkinson, R., Marmot, M. (eds.): Social Determinants of Health. The Solid Facts. Copenhagen, WHO 2003. URL: <http://www.who.dk/document/e81384.pdf> [cit. 12. 10. 2005].